

Urbano i urbanitet u romanu Ivane Šojat Kuči Unterstadt

Balić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:302208>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-10-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ KNJIŽNIČARSTVA

IVANA BALIĆ

**URBANO I URBANITET U ROMANU
IVANE ŠOJAT-KUČI *UNTERSTADT***

ZAVRŠNI RAD

MENTOR:

prof. dr. sc. Krešimir Nemeč

Osijek, 2019.

SAŽETAK

Roman *Unterstadt* govori o njemačkoj obitelji, četiri generacije žena, Osijeku kao urbanom središtu, društvenom rangu kao pokretaču priče, obiteljskim tajnama i problemima. Urbanitet kao pojam pokriva sve što je gradsko, urbano, od gradskog sadržaja, gustoće naseljenosti i društva, do društvenih događanja, javne slike ljudi, načina odgoja i ponašanja.

Ključne riječi: urbanitet, obrasci ponašanja, kultura, grad, generacijski jaz.

SUMMARY

The novel *Unterstadt* talks about the German family, four generations of women, Osijek as an urban center, social rank as the originator of the story, family secrets and problems. Urbanity as a term covers everything that is city like, urban, from urban content, population density and society, to social events, public image of people, ways of education and behavior.

Keywords: urbanity, behavioral patterns, culture, city, generation gap.

SADRŽAJ:

UVOD	1
STVARALAČKI OPUS IVANE ŠOJAT-KUČI Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.	
TERMINOLOGIJA RIJEČI URBANO I URBANITET.....	3
URBANE SREDINE I URBANITET U KNJIŽEVNIM DJELIMA.....	5
O ROMANU <i>UNTERSTADT</i>	7
ULICAMA OSJEČKOG DONJEG GRADA.....	8
GENERACIJSKI JAZ IZMEĐU KORICA ROMANA.....	10
URBANA KULTURA I OBRASCI PONAŠANJA U 20. STOLJEĆU.....	13
ODGOJ.....	16
MUŠKI SVIJET.....	19
ŠUTNJA.....	21
MULTIKULTURALNOST I IDEOLOŠKA ZLA TOKOM I PRI ZAVRŠETKU DRUGOG SVJETSKOG RATA.....	23
SUPROTNOSTI I JEDNAKOSTI KROZ GENERACIJE OBITELJI.....	24
ZAKLJUČAK.....	25
POPIS LITERATURE.....	26

UVOD

U ovom pisanom radu govorit ćemo o problemu javne percepcije obitelji i pojedinaca. Kroz roman *Unterstadt* pratimo djelovanje jedne obitelji i četiri generacije žena, prolazeći kroz njihov život i probleme i način na koji se sukobljavaju sami sa sobom, pokušavajući održati sliku o sebi kao uglađenoj višoj klasi, prikrivajući vlastitu mizeriju.

Razmatrat ćemo položaj žena u društvu kroz razne situacije i događaje, neke lijepe, a neke šokantne, prateći reakcije ljudi i način rješavanja problema, tj. načine održavanja javne slike obitelji. Stid, sram i šutnja neki su od glavnih pokretača priče i oni se prožimaju od početka do kraja romana.

Prateći priču otkrivamo nešto o Osijeku kroz prošlost, povijesne događaje, kretanje ljudi kroz društvena događanja i otkrivamo tajne jedne njemačke obitelji.

STVARALAČKI OPUS IVANE ŠOJAT

Ivana Šojat je hrvatska književnica i prevoditeljica. Rođena je 1971. u Osijeku. Završila je dvije godine studija matematike i fizike na Pedagoškom fakultetu. Diplomirala je francuski jezik nakon osam godina stanovanja u Belgiji.

Njezini romani osvojili su brojne nagrade. Tu ubrajamo sljedeća djela: roman *Šamšiel* (2002.) nagrađen je *Poveljom za uspješnost* na Kozarčevim danima u Vinkovcima. Roman *Unterstadt* (2010.) osvojio je nagrade *Ksaver Šandor Gjalski* za najbolji roman (2010.), nagradu *Vladimir Nazor* (2010.), nagradu *Fran Galović* za najbolje djelo zavičajne tematike (2010.) i nagradu *Josip i Ivan Kozarac* za knjigu godine (2010.). Od romana napisala je još: *Ničiji sinovi* (2012.), *Jom Kipur* (2014.), *Ezan* (2018.)

Prevodi knjige s engleskoga i francuskoga jezika među kojima su knjige Rolanda Barthesa, Raymonda Carvera, Luca Bessona, Paula Austera i Mathiasa Énarđa...

Objavila je zbirke priča: *Kao pas* (2006.), *Mjesečari* (2008.), *Ruke Azazelove* (2011.) i *Emet i druge priče* (2016.), eseje: *I past će sve maske* (2006.) te zbirke poezije: *Hiperbole* (2000.), *Uznesenja* (2003.), *Utvare* (2005.), *Sofija plaštevima mete samoću* (2009.) i *Ljudi ne znaju šutjeti* (2016.).

(Ivana Šojat, *Fraktura*, n.p.)

TERMINOLOGIJA RIJEČI URBANO I URBANITET

Anić u *Rječniku hrvatskoga jezika* definira termin urban kao onaj „koji se odnosi na grad, koji pripada gradu. Koji sadrži svojstva kulturnog socijaliziranog i organiziranog života grada“ (Anić, 2007: 601).

Prema Perkoviću (1987:136) termin urbanitet ne može se definirati na jednostavan način. Danas manje poznato značenje pojma urbanitet odnosi se na „uglađenost, pristojnost, profinjenost“ što obuhvaća razlike u karakteristikama gradskih i seoskih stanovnika. Prema tome, možemo zaključiti da je gradsko stanovništvo od najranije dobi okruženo drugačijim društvenim i kulturnim vrijednostima od onih vrijednosti i važnosti po kojima su odgajani seoski stanovnici. Određeni obrasci ponašanja su nusproizvod mnoštva ljudi, gustoće naseljenosti i svakodnevnih događanja kojih u urbanim (većim i srednjim) središtima ima mnogo više nego u ruralnim područjima.

Na početku romana Katarina otkriva stid koji osjeća prema svom provincijskom podrijetlu “Sjetila sam se sebe kada sam se s nepunih devetnaest iskrkala na glavnome zagrebačkom kolodvoru... i pomislila Bože, ovdje svi vide da nisam odavde! Bilo me gotovo stid što riječi žvačem kao žvake, što se ulicama vučem polagano, kao da gmižem kroz ljepljivu izoranu crnicu... Zaboravila sam taj prvi osjećaj, dojam da mi „provincija“ vrišti s čela“ (Šojat-Kučić, 2010:8).

Perković (1987:136) smatra da su prisustvo velikog dijela ljudi, zbivanja u javnom prostoru, raznolikost i isprepletenost sadržaja i funkcija važan element u oblikovanju gradskog mentaliteta. Za razliku od seoskog okruženja, gdje je mali broj stanovnika i svi se međusobno poznaju, u gradu prevladavaju fragmentarna i površna poznanstva. To su ključne situacije koje karakteriziraju urbanu sredinu, a ne odnosi u školi, obiteljskom okruženju ili na radnome mjestu koji su mogući ne samo u gradskoj, već i bilo kojoj drugoj sredini.

Perković se osvrće na tipičnu selektivnu društvenost i selektivnu integraciju „pri čemu je moguće da pojedinac pripada raznim grupama, u njima se angažira različitim intenzitetom, pa čak i igra razne uloge“ (Perković, 1987:136.) Kao primjer uzmimo prosječnog radnika. U današnjem sistemu života od 8 sati spavanja, 8 sati rada i 8 sati slobodnog vremena, većina ljudi ima interes za više različitih stvari/hobija. U obilju raznolikih udruga i zajednica koje su

pogodnost življenja u gradu, ljudi mogu biti dio onoga što vole i uključiti se u različite aktivnosti i programe koji su im na raspolaganju. Udruge i njihov način djelovanja privlače ljude iz svih slojeva društva što pogoduje razvoju urbaniteta i urbanog načina života.

Glavna sastavnica urbaniteta je kvantitet koji pronalazimo samo u velikim i srednjim gradovima. Malim gradovima nedostaje količina sadržaja. „Urbanitet je i raspoloživost najrazličitijih usluga, od komunalnih do najosobnijih. Što se više usluga nudi, što je širi njihov dijapazon i vrijeme kad se mogu koristiti, stupanj urbaniteta je viši – i obratno“ (Perković, 1987:136). Između ostalog, kao značajne sastavnice urbaniteta ubrajaju se kulturne ustanove i kulturna zbivanja koja služe kao pokretač za druge djelatnosti i aktivnosti.

URBANE SREDINE I URBANITET U KNJIŽEVNIM DJELIMA

U drugoj polovici 19. stoljeća, grad kao kulturno konstruirana stvarnost sve više biva zastupljen u hrvatskoj književnosti. Nemeć navodi kako je kasna uporaba grada kao glavnog mjesta događanja i katalizatora radnje posve razumljiva s obzirom na vrlo spor proces urbanizacije u hrvatskim gradovima (2010:5).

Urbana komponenta je sve do razdoblja moderne bila malo zastupljena. August Šenoa, prvi hrvatski urbani pisac, grad Zagreb predstavlja u romantičnim i poetiziranim povijesnim stilizacijama, ali i realističnim analizama ondašnje svakodnevice. Piscima koji su dolazili sa sela, iz provincija, prvo je iskustvo s velikim gradovima bilo neugodno, nelagodno, čak i odbojno jer im je to bilo strano, drugačije, nešto na što nisu bili spremni niti naviknuti (2010:6). Dolazak iz malih i mirnih sredina u velike, bućne, užurbane gradove često je djelovao porazno za ljude, stvarajući osjećaj tjeskobe i nepripadnosti, demonizirajući grad i idealizirajući seoski život.

Prema Nemeću, hrvatski pisci realisti nisu voljeli grad. Fizički su bili prisutni u gradu, osjećali se kao da su zarobljeni u masi koja ih guši, dok su sanjari o povratku na selo, na slobodu, u zdravo okruženje gdje će im srce biti na mjestu. U svojim radovima često su pisali o gradu kao isključivo kao depersonaliziranoj formi života. O tjesnom, bućnom, užurbanom, otuđenom mjestu (2010:7).

Pozitivna slika života na selu u kontrastu s neugodnim i nezahvalnim životom u gradu i njegovim umjetnim i izdresiranim stanovnicima postaje glavna tema mnogih literarnih djela. Grad se predstavlja kao glavni krivac nesreće, nezadovoljstva i propasti, dok je seoski život prikazivan poput zasebnog neiskvarenog komadića raja kojega se junaci romana prisjećaju s velikom nostalgijom (2010:7).

Literarne reprezentacije velikih gradova su uvijek varirale između fascinacije i odbojnosti, nikada ne isključujući jedno ili drugo, prikazivajući grad kao negativca, no također prikazuju ritam velegrada, nova iskustva, drugačije aspekte života i što znači živjeti u urbanom središtu (2010:9).

Nemec ističe kako je "Kult kavane" postao autentičan urbani prostor, mjesto uživanja i žarišta kreativnog i umjetničkog života koji je promovirao i poticao nove umjetničke pravce i kreativne ideje, razgovaralo se o brojnim političkim i društvenim pitanjima, formirali se savezi i skupine (2010:10).

U razdoblju moderne pojačano je zanimanje za urbanu tematiku i fenomene gradske civilizacije. Formira se novo viđenje grada kao takvog, prikazuju se njegovi brojni slojevi koji nose različite vrijednosti: kulturne, političke, umjetničke, društvene. Grad se počinje promatrati kao određeni proces, istodobnost različitosti (2010:12).

Grad postaje prostor koji svojom raznolikom ponudom potpomaže duhovnoj izgradnji posebnosti i individua koji zadovoljava različite potrebe pojedinca (2010:14). Pjesnici su često u prvi plan stavljali čovjeka u ratu sa samim sobom. Naglašavali su duhovnu ispraznost, otuđenje od svijeta i društva, stalnu osamljenost i tjeskobu (2010:22). Ritam ulice, ekonomska kriza, intimni očaj, osobne borbe sa samim sobom, svijet raskošnih salona, svakodnevnica snobova i elite i malograđana, neke su od tema koje se prožimaju kroz međuratne novele (2010:24, 25).

U gradove su nerijetko postavljane priče i zbivanja obiteljskih saga, pri čemu su posebno zanimljivi multietnički gradovi, gradovi na granici kultura (2010:29).

O ROMANU *UNTERSTADT*

Roman *Unterstadt* (2010.) detaljno pripovijeda o životu jedne osječke njemačke obitelji kroz četiri generacije žena (kćeri Katarine Pavković/Steiner, majke Marije Pavković, bake Klare Schneider i prabake Viktorije Richter). Tragične sudbine neizostavan su dio ove priče. Šojat na vjerodostojan način prikazuje životne nedaće njemačke nacionalne manjine u Osijeku tijekom 20. stoljeća. Radnja se proteže od bivše Austro-Ugarske Monarhije pa sve do Domovinskog rata. Likovi su upleteni u mrežu mračnih obiteljskih tajni koje su prešućivane desetljećima i pod čijim su teretom šutnje neki od likova doživjeli krah svijesti „U ovoj se kući uvijek samo šaputalo, sve umatalo u šareni celofan. Sve dok baka nije poludjela!... zamišljala sam kako je mama sve one ljude poklopila staklenim zvonom i pustila ih da se uguše, umuknu. Zauvijek“ (Šojat-Kući, 2010:51).

Postnikov u kritici na sjajan način argumentira kvalitetu i trud romana „široki zahvat rekonstrukcije novije povijesti kroz kompleksan obiteljski narativ, pokušaj da se ta povijest pritom konceptualno osmisli i 'razjasni' sredstvima fikcije, evidentan trud i rad na leksiku i ritmizaciji rečenice.“ Roman pokriva razdoblje Prvog i Drugog svjetskog rata, prešućene partizanske zločine (logor u Valpovu), Domovinski rat. Postnikov ističe kadriranje „velikih društvenih, ideoloških i političkih prevrata i manevara kroz kaleidoskop obiteljskih odnosa i... matrilinarnu logiku iscertavanja obiteljskoga stabla, afirmirajući ženske likove nasuprot dominantnim patrijarhalno-mizoginim kulturalnim obrascima“ (Postnikov, 2010., n.p.).

ULICAMA OSJEČKOG DONJEG GRADA

Naslov romana *Unterstadt* jest naziv za osječki Donji grad. Čitajući roman, Osječani kao da hodaju dobro im znanim ulicama i mjestima. Tu su: Divaltova ulica, Sarajevska ulica, Restoran *Lipov hlad* (gdje je petkom objedovala obitelj Pavković), crkva Snježne Gospe, crkva Imena Marijina (ispred koje je za Uskrs 1935. Peter prvi put prišao baki Klari), Gradski vrt, Psunjska bašća, kino *Slavija* (Peter i Klara gledali film s Gretom Garbo - *Divlje orhideje* ili se spominje projekcija *Kleopatre* koju nisu stigli pogledati), narodna trgovina *Mioković i Čavić*, zdenac Pejačevićevih, Šećeranski most...

Radnja započinje 1999. godine u mladom svibnju povratkom u rodni grad glavne protagonistice, restauratorice Katarine Pavković. Nakon osamnaest godina ona stiže u Osijek zbog majčine teške bolesti. Odmah po dolasku, promatrajući kolodvor, uviđa da se u gradu u kojem je odrasla mnogo toga promijenilo „nisam prepoznala grad... Sve je nekako bilo drukčije, za dlaku promijenjeno, kao blago pomaknuto u stranu. Pokraj kolodvora više nije bilo one samoposluge u kojoj su studenti... ispijali piva pa se klatili i povraćali po vlakovima“ (Šojat-Kučić, 2010:10).

Ratni ožiljci koje su nosile gradske ulice roman dočarava gradskim pročeljima u koje se zavlačila vlaga i kroz pljesniva podrumaska okna kuća. Hodajući slabo osvijetljenom ulicom prema Divaltovoj, Katarina razmišlja o ratu i siromašnoj pustoši u koju je obavijen Osijek. „No zatim sam vidjela da se na nekim zamračenim kućama umjesto prozorskih stakala još uvijek klate loše prilijepljeni najloni... neke su obitelji iz rata izrasle u dinastije i carstva, a neke... nemaju novaca da, ni nakon osam godina, najlone zamijene staklima“ (Šojat-Kučić, 2010:11).

Dolazi do stare obiteljske prijateljice Jozefine koja živi u siromašnom kućerku koji dvorište popločeno od opeke dijeli još s četiri ili pet obitelji. Oduvijek je poznato da se ljudi na sve moguće načine trude zakamuflirati svoj jad i mizeriju „... grdoba sklepanih kućeraka okružena cvijetnjacima, ružama, zumbulima i tratinčicama, šarenim stvarima kojima se ljudi trude kamuflirati bijedu.“ Ljudi su u dvorištima nagomilavali brdo nepotrebnih stvari, poput latora, zahodskih dasaka, šerpi, starih dječjih kolica „od kojih starci na rubu života grade trodimenzionalne mrtve prirode i ponavljaju „Možda će nam dobro doći““ (Šojat-Kučić, 2010:12).

Na početku 20. stoljeća je za zaljublenu mladež bio običaj „hofirati i voditi se“ u duge šetnje lijepim osječkim parkovima i šetnicama „po zelenilu Gradskog vrta... subotom... na balove koji su se redovito održavali u dvorani smještenoj na ulazu u osječki „Schönbrunn“, kako su Osječani od milja nazivali svoj najraskošniji park. Fina gospoda dolazila su na balove vlastitim fijakerima...“ (Šojat-Kučić, 2010:28). A mlada Viktorija i njezin udvarač Rudolf za odlazak na bal koristili su konjski tramvaj. Ustaljeni običaj mnogih građanskih obitelji bio je odlazak u fotografski atelijer gdje bi svečano odjeveni, u ukočenim pozama ostali ovjekovječeni „Za uspomenu i dugo sjećanje. To se pisalo na poleđini fotografija koje su se nekoć slale široj obitelji, kumovima i prijateljima...“ (Šojat-Kučić, 2010:26). Jedan od osječkih fotografskih studija bio je prozvan od milja *Kod Rusa* i nalazio se na glavnome trgu (2010:37).

Katarinina je obitelj voljela odlaziti u restoran *Lipov hlad* po čijoj je terasi kapao gusti nektar lipova cvijeća. Što je postupno izraslo u obiteljsku tradiciju „... sjećam se da su se nekoć svi ukućani za taj objed petkom odijevali kao za posjet crkvi... Mama bi raspustila kosu i počestljala se, usne namazala ružičastim ružem, odjenula jedan od svojih „finih kostimića“, a ušne resice ukasila naušnicama od crvenih koralja“ (Šojat-Kučić, 2010:65,66). To je bila jedna od rijetkih situacija kada je Katarina mogla vidjeti svoju majku u drugačijem, dotjeranijem izdanju. Inače bi uvijek imala „mišju, sivkastosmeđu, uvijek masnu kosu svezanu u rep“ (Šojat-Kučić, 2010:56).

Peter i Klara su često odlazili u kazalište i kulturno se uzdizali. Spominje se kako ju je 1937. godine odveo u kazalište koje se „... tada dičilo imenom kraljevića Tomislava, na premijeru Krležine drame *U logoru*“ (Šojat-Kučić, 2010:141). Dok su bake čuvale malog Antuna, Peter i Klara su ponovo odlazili u kazalište. 1938. godine „U kazalištu su se redale predstave „po posljednjoj modi“: Offenbahova *Lijepa Jelena*, Kalmanova *Grofica Marica*, Smetanina *Prodana nevjesta*“ (Šojat-Kučić, 2010:149). U vremenu kada nisu posjećivali kazališta koja su u sezoni znala uprizoriti četrdeset novih predstava, voljeli su odlaziti do Gradskog vrta gdje su slušali koncerte vojnih ili vatrogasnih orkestara, posjećivati balove, šahovske i streljačke turnire ili bi šetali prostranim alejama (2010:149).

GENERACIJSKI JAZ IZMEĐU KORICA ROMANA

Prema *Rječniku hrvatskoga jezika* preneseno značenje riječi *jaz* bilo bi „zapreka, razlika u razgovorima, odnosima među ljudima“ (Anić, 2007:169). Stoga bi najjednostavnija definicija generacijskog jaza bila razlika u shvaćanjima, stavovima, gledištima između različitih generacija. Što su veće razlike u godinama, to je generacijski jaz dublji. On je neizbježan, no ne i nepremostiv.

Ključ uspješnoga komuniciranja, velikim dijelom je *empatija*, „sposobnost razumijevanja značenja i značajnosti emocija i ponašanja druge osobe, uživljanje u tuđe emocionalno stanje“ (Anić i Goldstein, 2007:163).

Na samom početku romana, pri susretu s Jozefinom, Katarina opaža uskogrudnost starih ljudi „... da je Jozefina jedini prozor na svojoj kući oduvijek zastirala debelim tamnozelenim platnom, da joj ljudi ne zure u sobu i da nije palila više od jedne žarulje. Zbog štednje“ (Šojat-Kučić, 2010:12). Jozefinine navike, odnosno navike starijih osoba nikada neće biti potpuno shvatljive mlađoj populaciji. Starije generacije su poučene štedljivosti, poštivanju privatnog vremena i prostora, nezadiranja u tuđe poslove, dok su mladi ljudi skloni ravnodušnom ponašanju i ne skrivaju svoje živote iza zastora niti strahuju od onog što će svijet i drugi misliti o njima. Tome, pogotovo danas, pridonosi globalizacija i društvo koje se prilagodilo ubrzanom načinu života i javnom serviranju svojih privatnih informacija, fotografija kao i ostalih podataka na društvenim mrežama.

Katarinina je majka bila sličnih uvjerenja o štedljivosti „Mama se... pridržavala svog iritantno nelogičnog pravila da se bojler uključuje samo sat vremena prije no što će prvi od ukućana otići na tuširanje... Da se ne troši struja. Premda joj je tata opetovano pokušavao objasniti da se tako struja samo razbacuje“ (Šojat-Kučić, 2010:24). Marija je do smrti ostala uvjerenja u ispravnost vlastitih odluka. Ljudima nisu bila strana ni praznovjerja, na što bi se danas gledalo s podsmijehom i porugom. Kao primjer uzmimo Viktoriju koja je strahovala da će joj kćer Greta (koja je bila rođena osamnaestog kolovoza 1914. u vrijeme pada meteora) biti čudnovato dijete. „Stari govore kako meteori najavljuju rođenja neobičnih ljudi. Careva ili luđaka“ (Šojat-Kučić, 2010:32). Greta je uistinu bila posebna djevojčica, no za to nije bio zaslužan meteor. „Pomislila sam na baku, baku Klaru, koja bi mi sigurno iščupala cigaretu iz usta, bacila je i zgazila te mi rekla: „Fine frajle ne puše!“ Sigurno bi mi lanula i nešto o Greti,

o crnoj ovci fine bakine obitelji, koja je negdje pred rat počela nositi hlače i pušiti na muštiklu“ (Šojat-Kučić, 2010:10). Fino odgojene gospođice 20. stoljeća iz uglednih obitelji nisu smjele ni pomisliti na cigarete, a kamoli odijevati se u nešto drugo, što nisu suknje, strukirane štofane haljine, svilene bluze i šlingane bijele spavačice.

Ovdje je vidljiv utjecaj "kulta kavane". Novi trend ranog 20. stoljeća, miješanje ljudi različitih slojeva društva, ali ne i različitog načina razmišljanja, kulturnih i društvenih stavova. Mladi ljudi gravitiraju novome, zabavi i noćnom životu grada, bježeći od uskogrudnog svjetonazora prijašnjih generacija i tražeći sebe u svijetu bez ikakve briga što će drugi misliti o njima, dok stariji inzistiraju u svom načinu života, svjesno ograničavajući slobodu izbora mlađe generacije, držeći se isključivo visoko i uglađeno u javnosti. Obitelji određenog društvenog statusa morale su se pokazivati boljima od drugih, brinući se samo o ugledu i mišljenju drugih. „Greta je provodila dane s pripitim piskaralima (kako je Adolf nazivao osječke književnike) i priučenim molerima (kako je pak Viktorija nazivala slikare koji su besramno slikali razgolićenu ženskadiju)“ (Šojat-Kučić, 2010:144). Svima se mogućnost da se Greta jednog dana uda za uglađenog, obrazovanog gospodina činila kao bajka, nešto nestvarno.

Tvrdo glava, inteligentna, nepovodljiva i glasna nikada se nije uklapala u za nju već predviđene kalupe vladanja. Žene su morale dorasti očekivanjima koja su im nametnuta još od rođenja. Od žena se zahtijevalo da budu pristojne, uglađene, tihe, plahe, poslušne. Greta je proglašena crnom ovcom fine obitelji zbog svojeg buntovništva. Nije imala dlake na jeziku, znala je što želi i pošla je ostvariti svoje snove koji nisu bili primjereni da ih sanja jedna gospođica iz ugledne obitelji. Ti snovi su ju naposljetku koštali života, no ona je umrla boreći se za svoja uvjerenja. Umrla je vjerujući u jednakost ljudi bez obzira na vjeru, nacionalnost, etničku pripadnost. Greta nije diskriminirala ljude dodjeljujući im etikete, a njih su u 20. stoljeću svi rado dodjeljivali onima koji su drugačiji.

Unatoč svojoj ozbiljnosti, roman nudi i pokoju situaciju opisanu dozom humora. Katarinin tata Stjepan volio se šaliti na račun bake Klare koja se uvijek ustajala prije šest sati. „Stari ljudi uopće ne spavaju, oni se ispod perina samo skrivaju od smrti, koja noću dolazi naplatiti dugove“ (Šojat-Kučić, 2010:47). Simpatična su mišljenja bake Klare o *Vegeti* koju je nazivala cirkusom u prahu ili strah od struje i štednjaka „Htjela je iz kuće izbaciti novi štednjak što su ga mama i tata kupili na kredit... Ne znam čega se baka više užasavala, struje ili plina. Ponašala se kao da će iz utičnice nekakav vrag skočiti na nju i zgrabiti je kada bi nešto morala ukopčati.“ (Šojat-Kučić, 2010:48). U doba provođenja struje u kućanstva, stari su

ljudi nevoljko prihvaćali uvođenje novina i tehnološki napredak koji je nadmašivao njihova shvaćanja svijeta.

S druge pak strane, Viktorija je bila užasnuta onog dana kada joj je Greta dotrčala kući kratko ošišana, držeći u rukama gramofon. „Nečastivi mi neće u kuću!“... “To ste majko, govorili i za struju, a sad je struja i u župnoj crkvi Svetoga Petra i Pavla! Struja više nije Nečastivi pa valjda to uskoro neće biti ni gramofon“ (Šojat-Kući, 2010:257). Sam čin potajnog šišanja i prodavanja kose bio je velik šok za majku Viktoriju, a kamoli još uređaj koji pušta glazbu bez orkestra.

URBANA KULTURA I OBRASCI PONAŠANJA U 20. STOLJEĆU

Starije su generacije odgajane na načine koje ljudi danas mogu teško zamisliti. Bit svega bio je imidž. Izvana se sve činilo savršenim i tako je trebalo ostati pod svaku cijenu. Bogate obitelji poput ove u romanu su nastojale što duže održati privid, tu izglaćanu, imaginarnu sliku o sebi, svom držanju, ponašanju, vođenju kućanstva, roditeljstvu i odgajanju djece. Veličanstvena kuća Richterovih u čijem se salonu čaj pio iz najfinijeg porculana i jeli se sitni raznobojni kolači s glazurom od topljenog šećera, bila je ispunjena skupocjenim namještajem izrađenim po narudžbi „u nadaleko poznatoj Povischilovoj tvornici pokućstva, s kristalnim lusterom iznad glave...“ (Šojat-Kučić, 2010:29). Za razliku od ugledne obitelji Richter, Pavkovići su živjeli skromnijim životom. Majka Marija je strogo čuvala vrijedni „svadbeni kristal: kristalne čaše za šampanjac, štamplice i ogromnu kristalnu pepeljaru...“ Maloj Katarini nikada nije bilo jasno čemu „muzejsko izlaganje kristalnog kiča kojim se nitko nije smio služiti“ (Šojat-Kučić, 2010:49, 50).

Prema definiciji uglađen je onaj „koji je lijepog, ugodnog ponašanja, civiliziran, ljubazan, otmjen“ (Anić, 2007:590). „Profinjenost je vidljiva i u ponašanju prabake Viktorije, koja je u svojoj mladosti radila ono što se očekuje od mladih žena „kako s knjigom u ruci sjedi pokraj prozora ili hodajući premjerava voćnjak u majuru, u Neustadtu...“ Žene su svakodnevnim čitanjem sanjarile „Viktica živi na oblaku i uvijek joj je sunčano“ (Šojat-Kučić, 2010:28). Od ženske se djece osim kućanskih poslova nije očekivalo niti tražilo da razmišljaju o ozbiljnijim stvarima i životnim pitanjima, za njih su bili namijenjeni ljubavni romani i maštarenja o budućim muževima i podizanju nove obitelji.

Po pitanju obitelji Pavković, oni nisu živjeli na visokoj nozi, kao nekoć dobrostojeća prabaka Viktorija ili baka Klara. Katarina majku Mariju nije pamtila po mekoći i nježnosti kojom roditelji obasipaju svoju djecu „Pamtila sam samo ona njezina odsječena i manijakalna “Obriši noge, nećeš takva u kuću!“, „Operi ruke!“, „Ne srči juhu!“, „Zar ćeš tako šlampava van?“ (Šojat-Kučić, 2010:21). Marija je bila hladna i često je vojnički naređivala, kako kćeri tako i drugim ukućanima. Što je urodilo buntovničkoj Katarininoj naravi „... kao da sam stvarno, iz nekog inata izmišljala najprljavije igre samo da napakostim mami, koja mi je poslije... četkicom trljala ruke i psovala kroza zube. Potiho... jer u našoj se kući nije psovalo. Barem ne naglas“ (Šojat-Kučić, 2010:22). Psovanje je bilo strogo zabranjeno i kažnjivo, obično pljuskom u obraz. Muškarci su bili dični u psovanju, no psovke koje su prelazile ženske usne

su smatrane nedoličnim, vulgarnim, opscenim ponašanjem koje ne dolikuje ponašanju dama. Nadalje, Katarina spominje kako im je svima po uzoru na baku Klaru, jedna od najgorih psovki bilo ono „drek“ (Šojat-Kučić, 2010:119) što se smatralo apotezom neuljudenosti (Šojat-Kučić, 2010:138).

Prabaka Viktorija nije imala takvu vrstu hladnog odgoja prema svojoj djeci Adolfu, Alojziji, Greti i Klari, ali je postojala doza discipline, salonskih manira i bontona koja se morala usvojiti, kako bi djeca odrasla u finu gospodu i gospođice. Nadasve zanimljiv primjer salonskih užtogljenih manira i reakcije na nedolično ponašanje vidimo u potezu Viktorijinog gospodina oca „Tata je poskočio i ustao sa stolca. Bedrom je zakačio stol i šalice su zazvonile kao praporci na sanjkama. Svi su ga preneraženo gledali... Mamu Alojziju oblila je grimizna rumen od stida što joj suprug ne uspijeva obuzdati i ostati sabran“ (Šojat-Kučić, 2010:29).

Jedan od ustaljenih obrazaca ponašanja kod udvaranja neudanim djevojkama, bio je da udvarač zatraži dopuštenje od djevojčinog oca, kako bi ju mogao oženiti i „učiniti poštenom ženom“. Ženina obitelj bi zatim obećala miraz povodom braka „Viktica će u miraz dobiti kuću“ (Šojat-Kučić, 2010:30). Anić definira miraz kao „pokretnu i nepokretnu imovinu koju žena od roditeljske kuće donosi u brak“ (Anić, 2007:250). Od davnina je bio običaj da djevojka, kada se udaje za uglednog muškarca iz dobrostojeće obitelji, sa sobom nosi miraz kako bi pokazala svoju vrijednost. Miraz se po seoskim običajima sastojao od: ruha (posteljina, stolnjaci, odjeća), stoke (krave, ovce), zemljišta (vinogradi, vrt), novca i pokućstva. (Miraz, *Hrvatska enciklopedija*, n.p.).

Društvo je, neovisno o tome radi li se o urbanoj ili ruralnoj sredini, jednako osuđivalo žene koje se viđaju s muškarcima izvan institucije braka. Samo je brak i to češće onaj sklopljen u crkvi (zbog većine stanovništva orijentiranog prema strahopoštovanju prema Bogu, Crkvi i Bibliji), a rijetko kod matičara, bio općeprihvaćeni temelj za dokazivanje ljubavi i plodno tlo za podizanje obitelji. „Udaj se, kćeri. Zaboravi filozofiju!“... „Zar ženi muž daje vrijednost?“ (Šojat-Kučić, 2010:327).

No, za muškarce su pravila bila drugačija. U očima društva za muškarca se smatralo da je grešan i rob svojih nagona, ali žene su morale biti nepogrešive. Muškarci su se mogli slobodno kretati, dok su žene morale biti u pratnji svojih muževa ili očeva. Čak i danas vrijede dvostruki standardi ponašanja. Žene koje često mijenjaju partnere i ponašaju se kao muškarci su česta meta ogovaranja i ružnih pogleda, dok muškarac koji radi isto ne osjeća nikakve društvene posljedice niti ga se stigmatizira. Pogledajmo sljedeći primjer gdje Greta

dolazi na Klarino vjenčanje odjevena u odijelo, a ne u haljinu. Na licu je nosila upadljivu šminku koja nije pristajala uz bogate gospođice, već uz žene sumnjivog morala. „... izvadila tabakeru i muštiklu... muškobanjasto prekrížila noge, zavalila se na stolcu kao pijana i pripalila cigaretu. Čitav svijet tada kao da se zaustavio“ (Šojat-Kući, 2010:145). Majci Viktoriji se tog trenutka srušio cijeli svijet vidjevši svoju ravnodušnu kćer kako sramoti obiteljski ugled. „Iver ne pada daleko od stabla“ (Šojat-Kući, 2010:146). Pri tome se uspoređuje slobodoumna Greta i njezin otac Rudolf koji je vodio raskalašeni život, bacajući novac na alkohol, fijakere i bludnice. Viktorija nije imala nikakvu kontrolu nad nastalom situacijom. Jedino što je mogla učiniti jest pobrinuti se da barem njena punda ostane savršeno zaglađena. Čak i kad je situacija nepovoljna i skandalozna, imidž je sve što može držati pod kontrolom.

ODGOJ

Roditeljska nadanja u vidu spola očekivanog djeteta i tvrdo ukorijenjene rodne uloge koje djecu čekaju već od rane dobi su posebno naglašene. Rudolf je priželjkivao sina „da najstariji sin Adolf ne ostane sam kao palac“, dok je Viktorija željela djevojčicu i veselila se „trećem paru ruku koje će joj za velikih proljetnih pospremanja kuće pomoći laštiti srebrni špajz-servis, parkete i prati porculanske figurice koje su, okupljene u pastoralni prikaz, statirale po vitrinama u dnevnome boravku“ (Šojat-Kučić, 2010:26). Dječaci na raspolaganju imaju svo vrijeme svijeta, koje mogu iskoristiti u igri, dok djevojčice pored igranja s lutkama i damskih čajanki očekuju poslovi koje njihova majka ne stigne sama obaviti. Zanimljivo je istaknuti kako se očevi ne angažiraju u jednakoj mjeri oko odgoja kao njihove majke.

Bogataške kuće u svom glamuru i glomaznosti zahtijevaju puno ruku koje ih čiste, peru i dovode u sklad, a takve se zadaće nikako ne mogu nametnuti muškarcima, za koje su po nekadašnjem shvaćanju namijenjene bitnije i važnije aktivnosti. „Greta je razbojnik“... Greta je vičući trčala po dvorištu. Adolf je čučao ispod trešnje i u tišini prebira po travkama. „A Adolf nam je malo mutav“, kimao je Rudolf, nimalo zadovoljan sinom, koji se čvršće držao majčine suknje nego „muških“ igara“ (Šojat-Kučić, 2010:35). Roditelji su priželjkivali obrnute uloge, muška djeca su trebala trčkarati po dvorištu i biti glasni koliko ih volja, a ženska djeca brati cvijeće i praviti vjenčiće za kosu, ispijati čaj ili se tiho igrati s lutkama. Greta, na primjer, od najranije se dobi nije željela ponašati kao žensko i njeno se muškobanjasto ponašanje nastavilo i u školi. Odlazila je u školu nepočesljane kose, musavih obraza, podrapane odjeće. Učitelji su onda smjeli sankcionirati djecu koja su bila nemirna i ometala ostale na satu. Najčešće bi to bilo udaranje po jagodicama prstiju što ljeskovitim prutovima, što ravnalima. „Zbog nenapisanih ili hantravo napisanih zadaća, zbog muškobanjastog sjedenja pod satom,... zbog tuče, klafranja pod satom, zviždukanja i trčanja po hodnicima“ (Šojat-Kučić, 2010:111). Vremena su se promijenila, danas su učitelji i profesori žrtve nasilnog ponašanja učenika. Greta je kasnije naučila da djevojčice sjede prekriženih, skupljenih nogu i da ne smije u nedjeljnoj svečanoj odjeći trčati po muljevitoj dravskoj obali (2010:114).

Žene su nerijetko pokušavale zadržati svoje muževe u kućama, podalje od gostionica, tako što bi rađale djecu. Viktorija se nadala da će njezino četvrto dijete, premda žensko,

smekšati Rudolfa koji „u fijakeru jurca ulicama s kojekakvim frajlama, pijan povraća držeći se za debla breza ispred pučke škole ili sjedi uz rub nogostupa izgubljeno zuri u daljinu“ (Šojat-Kučić, 2010:37).

Fizički odgoj djece bilo je uobičajen, najčešće su to bile pljuske zbog nepristojnih pitanja koja djeca nisu smjela postavljati. Greta se nikada nije bojala pitati ono što joj je na pameti „... od majke dobila pljusku zato što je za stolom upitala „Zašto tata želi da mu postaneš žena?“ Poslije... zaslužila još jednu, nakon što je krpenom loptom razbila prozor. Pa još jednu, zbog onog goropadnog „Hoćeš da i ja umrem, pa da plačeš za mnom?“ (Šojat-Kučić, 2010:41).

Ono što se proteže kroz cijeli roman jest šutnja. Neodgovaranje na pitanja djece koja sve primjećuju i koja su vrlo bistra. Roditelji pokušavaju šutnjom i ukočenim, umjetnim osmijesima prikriti otužnu zbilju koju djeca osjete. Mračne se tajne redovito guraju pod tepih, desetljećima se ne govori o stvarima i osobama o kojima se trebalo govoriti. Tako je Katarina u razgovoru sa Jozefinom istaknula nezadovoljstvo zbog načina funkcioniranja njezine obitelji „Čitav sam život živjela sa strancima, s čudacima bez prošlosti... Izvana prividan sklad, a iznutra ništa, šupljina... kad bih uopće progovorila o onome što hoću, odmah bi se odmahivalo rukom, frktalo i govorilo: ista si kao Greta“ (Šojat-Kučić, 2010:53). Glavni faktor tomu bio je ondašnji mentalitet. Radi se o stidu, o strahu od sramote, ogovaranja od strane susjeda, urbane zajednice, žene su trpjele i šutjele. Naučile okretati drugi obraz, a ono što su skrivale ih je s godinama samo još više izjedalo, da bi na kraju rezultiralo morbidnim posljedicama.

Kao dijete Katarina je njegovala običaj zajedničke molitve, u potkrovlju bakine sobe „... s bakom po običaju izmolila „Anđela čuvara“. Kleknule bismo pokraj njezina kreveta... i šaputale molitvu nakon koje bismo anđelu zajednički davale naputke nad kime sve treba bdjeti i koga čuvati“ (Šojat-Kučić, 2010:43). Žene su kosu nosile podignutu visoko, u čvrste punđe jer se smatralo neurednim kosu ostaviti puštenu „Preko ramena, sve do pola leđa padala joj je ujednačeno bijela kosa, koja je preko dana uvijek, bez iznimke bila ispletana u debelu pletenicu koju je baka uvijala u punđu.“ Kose su raspuštale navečer, kada su se odijevale u bijele šlingane spavaćice.

Od 1939. razvila se nedjeljna obiteljska tradicija. Cijela bi se obitelj okupila u salonu Viktorije Richter. Susreti bi najčešće završavali uzavrelim sukobom između Adolfa i Grete, koji će za vrijeme Drugog svjetskog rata završiti na suprotnim stranama. „Zašto pucaju,

braco?“...“Čiste svijet. Čiste ga od taloga i smeća“ (Šojat-Kučić, 2010:78). Čitajući otkrivamo kako je Adolf u sebi oduvijek imao crtu mržnje prema svojoj sestri Greti. Zamjerao joj je ponašanje koje se u svakom smislu i po svakom zakonu bontona kosi s ponašanjem dame, činjenicu da se nije željela udati. Također, to što je živjela, po njegovom mišljenju, razvratničkim životom „Ja sam čovjek na mjestu. Nisam neka petparačka nazovikazališna glumica, kržljava kurvetina, koju nitko ne želi oženiti. Nisam olinjala stara cura“ (Šojat-Kučić, 2010:78). Glumice su kao i pjevačice bile popraćene diskriminacijom društva na svakom koraku „... glumica je glumica, svatko o tome ima svoje mišljenje... sličnije... što ih obični ljudi imaju prema pripitim raskalašenim pjevačicama koje po baranjskim svratištima krčmama... Od Osječana mame „trinklet“ skaćući na stolove i drmajući guzovima“ (Šojat-Kučić, 2010:149). S druge strane, Greta je prezirala Adolfa zbog manjka empatije, ljudskosti, zbog mržnje koju je nosio u srcu, sebičnosti i egoizma.

MUŠKI SVIJET

Prema definiciji Hrvatske enciklopedije patrijarhat je oblik društvene organizacije koja je izražena kroz praksu i društvene ideologije, a obilježava ju institucionalizirana dominacija muškaraca. (Patrijarhat, *Hrvatska enciklopedija*, n.p.). Takav sistem u kojem muškarci imaju potpunu kontrolu i oni su glave kućanstava i oni su ti koji financijski skrbe o svojoj obitelji, zastupljen je u liku Rudolfa. Rudolf se nije sramio svoja patrijarhalna stajališta iznositi prilikom sukoba s Viktorijom. Jasno joj je dao do znanja kako smatra da su žene glupe, da im nikada ništa nije jasno i kako ne mogu vidjeti dalje od svog napudranog nosa „Žene čitav život samo rađaju djecu, peru, spremaju i skupljaju porculanske figurice“ (Šojat-Kučić, 2010:102). Viktorija je smatrala da postoje žene kojima je i gore nego njoj. Žene čiji su muževi pored ostalog i nasilnici, a ne samo rasipnici i preljubnici što je bio njezin Rudolf. Sudeći po takvom razmišljanju, ženama je bilo bitno da imaju nekoga tko skrbi za njih i djecu, da imaju krov nad glavom. Velikodušnu i spasonosnu ulogu u Viktorijinom životu odigrao je njezin otac, tata Alojz kako ga je voljela zvati. Stari Richter je vrlo brzo shvatio da kćerin brak ne ide u dobrom smjeru. Želio se prije smrti pobrinuti za svoju kćer i unuke i osigurati im kvalitetan i siguran daljnji život „odlučio zaposliti kćer u upravi svojih mlinova, i to kao knjigovođu“ (Šojat-Kučić, 2010:105). Na taj način Viktorija nije više ovisila o Rudolfu, koji se sve rjeđe vraćao doma, već je postala emancipirana, zaposlena žena koja će svojim znanjem, trudom i zalaganjem podići i školovati svoju djecu.

Kao primjer uzmimo Petera koji se po svim ustaljenim normama i roditeljskim očekivanjima činio savršenim ženikom za Klaru. Bio je kulturan, naočit, studirao je pravo u Beču, a to je bilo u skladu s obiteljskom tradicijom. Po povratku u Esseg zaposlio se u očevoj advokaturi (2010:144). Obiteljski je ugled bio nešto od najveće vrijednosti i uloga muškarca bila je očuvati i podići ugled obitelji. Tako su se mladi muškarci često odlučivali za studije u djelatnosti prava, medicine, znanosti i politike. To samo po sebi pretpostavlja da imaju važnijeg posla nego uzeti nešto slobodnog vremena kojeg će na kvalitetan način provesti sa svojim djetetom „Premda u sjećanje nije mogla dozvati ni jedan jedini trenutak kad ju je otac posjeo u krilo, uhvatio za ruku i s njome prošetao parkom (zato što takvih trenutaka nije ni bilo – jer muškarci se ne bave dječurlijom)“ (Šojat-Kučić, 2010:107).

Još jedan primjer muškarca kojeg su žene idealizirale jest ujak Antun, koji je došao nakon dvije godine u posjet obitelji Pavković iz daleke Argentine. Za njegov posjet žene su radile iznimno naporno kako bi prikriale prosječnost svog kućanstva. Željele su sve pokazati boljim nego što je bilo, kuhati bogate obroke bez razmišljanja kako će kasnije sklopiti kraj s krajem. Antun „... se pravio da ne zna kako su moji... potrošili sve zalihe te da ćemo nakon njegova odlaska dugo kušati krau-cvekle i krumpir na tisuću načina, zaboraviti na meso i ulje“ (Šojat-Kučić, 2010:164). Katarini se nije sviđao Antun, znala je da ih gleda s visoka i da ima nisko mišljenje o njima. „Jer pred njim smo morali biti fini, uzorni, mjesec smo dana morali biti po svemu savršena obitelj, nasmiješeni ljudi bez mane“ (Šojat-Kučić, 2010:166). Morali su se pretvarati da su svakodnevno svečano obučeni, Katarinu su degradirali u musavu djevojčicu iako je tad već završila 8. razred. „Mama me natjerala da odjenem pepita-haljnicu, obujem one krem lakirane cipelice... a kosu mi je isplela u dvije pletenice sa svijetloplavim svilenim mašnjama“ (Šojat-Kučić, 2010:162).

ŠUTNJA

Kako vidimo, dominantna je odlika gradskog društva, pogotovo onih obitelji višeg statusa, iznimna hladnoća i apatija. Ljudi su bili okrutno hladni. Posebice kod prešućivanja istina o mrtvoj djeci i zatajivanju smrti vlastitog djeteta. Katarina se zgraža nad Jozefininim mišljenjem, da se to tako moralo učiniti, da nisu ništa drugo mogli nego šutjeti. „O takvim se stvarima ne govori“... „Djeca nisu stvari“ prijekorno sam je pogledala. „Nisu stvari, ali o tome ljudi jednostavno ne govore... Ne znam, iz nekog stida, želje da se što prije zaboravi...“ (Šojat-Kuči, 2010:97). Željeli su zaboraviti, a kako je moguće za roditelje zaboraviti djecu? Neće ju zaboraviti, ali su željeli tajnu ponijeti sa sobom u grob. Jozefina joj je otkrila da su dijete pokopali na bolničkom groblju, na Bikari, gdje su inače pokapana sasvim malena ili mrtvorodena djeca i sirotinja. Bilo je uvriježeno mišljenje da roditelji kojima maleno dijete premine, na neki način nisu vrijedni niti sposobni biti roditelji.

U današnje vrijeme, bližnji mogu žalovati mjesecima, koliko god im je potrebno da izbace tugu iz svojih srca i smognu snage nastaviti dalje sa životom. Nekoć ljudi nisu imali takav luksuz. Nisu smjeli u javnosti, pa čak niti unutar obitelji, pretjerano iskazivati emocije. Posebno majke koje pokapaju djecu koju su trebale nadživjeti. Radi se o vrtlogu emocija i promjena raspoloženja koje su morale držati na uzdama. Nije bilo prihvatljivo odlutati u depresivna stanja pored ostale djece za koju trebaju brinuti „Vječito napola ljutita, a napola ravnodušna... svojoj majci, nikako nije mogla zaboraviti što ju je gotovo tjerala da brže-bolje zaboravi plod utrobe svoje. “Prestani već jednom, Viktice. Djeca umiru“ (Šojat-Kuči, 2010:38). To su hladnokrvne riječi gospođe Richter, Viktorijine majke, samo mjesec dana nakon smrti djevojčice Alojzije. Osim majke, ni okrutni muž Rudolf nije pokazao razumijevanje za nju „Meni treba žena, a ne cmizdrava Madlena, žaba s oltara, bogomoljka... Ubijaš me tim svojim ledenim očima, tim svojim skupljenim nogama!“ (Šojat-Kuči, 2010:40). Još jedan dokaz da su žene morale uvijek biti *na raspolaganju* svojim muževima bez obzira na nedaće i nesretne prilike.

U romanu nalazimo mnoštvo starih običaja, koje rijetko gdje možemo vidjeti danas. Mlada se populacija ne pridržava niti strahuje od praznovjerja u koja su nekoć vjerovali naši djedovi i bake ili pradjedovi i prabake. Istaknuti obrasci ponašanja poput pogrebnih običaja gdje bi u kući pokrivali sva zrcala ili poput obveznog križanja dok govore o preminulima i

gledanja u strop kao da se tamo gore nalazi njihov Bog koji sve vidi i čuje. „Kao bez duše utrčala je u kuću, u kojoj je majka ručnicima prekrivala zrcala“ (Šojat-Kuči, 2010:108).

Pogrebni se običaji vežu uz smrt, ukop i odavanje poštovanja preminuloj osobi. Takvi običaji su postojali u svim razdobljima i u svim dijelovima svijeta. Svaka od kultura i narodi svijeta su održavali i njegovali na svoj način tradiciju i običaje „Umirućem se u ruke stavljala upaljena svijeća. Kada bi smrt nastupila, otvarao se prozor (da duša izađe) te se odmah zatim zatvarao (da ne ulazi svjetlo koje može loše djelovati na pokojnika), zrcalo se zastiralo tkaninom ili se okretalo naopako, zaustavljao se sat, gasila se vatra na ognjištu...“ (Pogrebni običaji, *Hrvatska enciklopedija*, n.p.).

MULTIKULTURALNOST I IDEOLOŠKA ZLA TOKOM I PRI ZAVRŠETKU DRUGOG SVJETSKOG RATA

Prema Aniću (2007:261) multikulturalnost je prožimanje i suživot više različitih kultura u jednoj sredini, zemlji ili državi. Protagonisti romana su njemačka obitelj koja je živjela u Osijeku tijekom 20. stoljeća. Pored Nijemaca bilo je i Židova koje su kasnije odvodili iz grada i države. Nijemci su desetljećima poslije rata morali šutjeti o svojoj nacionalnoj pripadnosti. O njihovom stigmatiziranju govore mnogi ulomci romana. Mautner objašnjava da su „nakon 1945. sve su Nijemce smatrali zločincima, poistovjećivali ih s Hitlerom. Čak i u dječjim ratnim igrama nije im bilo dopušteno da budu u partizanskom taboru, na strani „pozitivnih junačina“. „Švabo, Švabo!“ Svi su znali da sam Švabo, samo ja nisam“ (Šojat-Kučić, 2010:252).

Katarina Pavković dugo nije znala istinu o tome tko su joj preci i da je ona zapravo njemačkog porijekla, prezimena Steiner. Njezin otac joj je pred smrt priznao istinu o mijenjanju prezimena, kako su ga na dohranu uzeli dobri susjedi, obitelj Pavković, a njegovi su roditelji, obitelj Steiner bili odvedeni u logor. „U svibnju 1945. naoružani su partizani u kamionima u ranu zoru počeli upadati u kuće „Švaba“ i izdajnika“ (Šojat-Kučić, 2010:133). Za tatu, Katarininog djedu nikada nije doznao gdje je završio, dok mu je majka umrla u logoru u Valpovu¹ od dizenterije. „... kamion još nije ni zašao iza ugla, a susjedi su nam počeli upadati u kuću, iznositi pokućstvo, posteljenu, posuđe, odjeću... Otimali su se za naše stvari kao drumski razbojnici, žene su se svađale i vukle za kosu zbog posuđa, posteljine“ (Šojat-Kučić, 2010:135). Između dva ekstremna režima ljudi su dotakli novo dno, krađući od susjeda s kojima su bili prijatelji, a poslije ih šutati kao beskućnike na ulice oduzimajući im sve. Ljudi će počinuti najgora zvjerstva ako nemaju posljedice. „... neke su se mlade žene, Njemice, na kraju udale za partizane...“ (Šojat-Kučić, 2010:384). Ljudi su spremni odbaciti i ponos i ugled kako bi preživjeli i spasili svoju obitelj.

„... ili si pobjednik, ili si gubitnik. Nema između. U ratovima i vražjim revolucijama nema izbora...ako preživiš, preostaje ti držati jezik za zubima“ (Šojat-Kučić, 2010:346).

---

¹ „Radni logor Valpovo (njemački: Arbeitslager Walpau) je bio logor osnovan od strane komunističkog režima u Jugoslaviji za Nijemce i Austrijance u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata.... Od svibnja 1945. do travnja 1946. godine, kroz logor je prošlo oko 5000 žena, djece i staraca njemačke nacionalne manjine... Procjenjuje se ukupan broj žrtava u ovom logoru na oko 2000, koji su umrli i ubijeni u neljudskim uvjetima... Umiralo se pretežno od bolesti, posebice tifusa, premorenosti, zime i gladi uz likvidacije. Bilo je zlostavljanja i pojedinačnih ubijanja“ (T.H., 2019, n.p.).

SUPROTNOSTI I JEDNAKOSTI KROZ GENERACIJE OBITELJI

Kroz roman pronalazimo paralelne crte koje povezuju: Gretu i Katarinu, dvije crne ovce u obitelji, zauvijek neshvaćene, osjećale su se manje vrijednima, manje voljenima, jednostavno u svemu manje, baš zbog toga što su bile drukčije. Također, nesretne smrti male djece koje povezuju sve četiri generacije žena u obitelji - prabaku Viktoriju i gubitak Alojzije, baku Klaru i gubitak Elze, majku Mariju i smrt sina Filipa, kćer Katarinu i počinjeni abortus. Svaka je od tih žena nosila breme tuge, koje ih nije napustilo sve do njihove smrti. Crtu pronalazimo i u vjerskom (ne)opredjeljenju kod Grete, Marije i Katarine, za razliku od ostalih pobožnih likova kao što su Viktorija, Klara, Jozefina. Katarina pripovijeda o majci „... znala je preklinjati ih neka je sahrane kao ateista. „Bez popova i cmizdrenja, jer gore ionako nema ničega“ (Šojat-Kučić, 2010:83). Nadalje, Klarina je istinska i nepokolebljiva vjera u Boga mogla tolerirati činjenicu da joj kćer Marija ne vjeruje u Boga, no nije mogla zažmiriti i pustiti da joj preminuli unuk Filip ostane nepokršten. Ovdje vidimo taj dubinski, čvrsto ukorijenjeni strah. Vjerovanje da nekrštena djeca neće biti puštena u raj „... Umotala ga je u bijelu plahtu, otrčala s njim do svoje sobe i pošćropila ga posvećenom vodom iz škćropionice...“ (Šojat-Kučić, 2010:94).

ZAKLJUČAK

Urbane sredine su poput mikrokozmosa. Svaki grad ima svoj ritam, ima svoju kulturu, ima svoja događanja. Jednako tako ima i svoje ljude. Mentalitet urbaniteta većih gradova se uvijek iščitavao kroz generacije ljudi koji se u njemu kreću. Slobodoumna mladost u kontrastu sa staračkom uskogrudnosti (Katarinina želja za umjetničkom karijerom i obiteljsko uplitanje u njen život i budućnost), novo u kontrastu sa starim (baka Klara i strah od struje i novog štednjaka, cirkus u prahu nazvan *Vegeta*, Viktorija i njezin prvi susret s gramofonom i njezin strah od „Nečastivog“), privatno u kontrastu s javnim (Greta koja je izazvala skandal na sestričnom vjenčanju odjevena u sako i odijelo), gradska hladnoća u kontrastu sa seoskom toplinom. 20. stoljeće je bilo doba inovacije, kulturnog i društvenog napretka, stalna izmjena trendova, ali i doba pobune protiv tradicije, oslobađanje duha i razvoj individua.

S urbanitetom povezujemo i aktivnosti pojedinca koji ili je aktivan član društva i kreće se kroz razne krugove ili je otuđen od svega, ne osjeća pripadnost društvenog sloja grada, povučen je u sebe ili je u konfliktu s društvenim normama i jasno slijedi svoje ciljeve i uvjerenja. Kako se netko može osjećati sam u društvu, tako može biti i u obitelji. Bivaju izolirani, stalna tema podrugljivih razgovora, obilježeni kao crne ovce obitelji... Pojedinci bježe od zadržanog svjetonazora vlastite obitelji u slobodoumno društvo koje ih razumije i potiče u djelovanje. Glavni primjeri izoliranih pojedinaca u romanu su Greta i Katarina. Greta je oličenje emancipirane žene koju društvene norme i obiteljska tradicija nisu mogli pokolebati u njenim naumima kao i Katarina koja se preseljenjem u Zagreb izborila za svoju budućnost. Takva je ljudska priroda.

Čak i danas u modernom društvu ima mnoštvo ljudi i obitelji čija je glavna briga kako će ih drugi vidjeti, brinući se samo o slici koju stvaraju, poput predstave za goste, glumeći uzvišenost i savršenstvo, prekrivajući jad i bijedu koja ih ispunjava iznutra.

LITERATURA

Šojat-Kučić, I. (2010) *Unterstadt*. Zaprešić: Fraktura

Nemec, K. (2010) *Čitanje grada*. Zagreb: Ljevak d.o.o.

Anić, V. (2007) *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Europapress holding d.o.o. i Novi liber d.o.o.

Anić, V. I Goldstein, I. (2007) *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Europapress holding d.o.o. i Novi liber d.o.o.

Perković, Z. (1987) *Urbanitet i antiurbane tendencije*. Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba URL: <https://hrcak.srce.hr/155741> [pristup: 10. rujna 2019.]

Patrijarhat. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47023> [pristup: 10. rujna 2019.]

Pogrebni običaji. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48998> [pristup: 10. rujna 2019.]

Miraz. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41117> [pristup: 10. rujna 2019.]

Postnikov, B. (2010). *Kritika 88: Ivana Šojat-Kučić*. Booksa.hr.

URL: <http://www.booksa.hr/kolumne/kritike/kritika-88-ivana-sojat-kucic> [pristup: 11. rujna 2019.]

Mautner, T. (2009). *Priča o tajnama njemačkih obitelji u Osijeku*. Dw.com. URL: <https://www.dw.com/hr/priča-o-tajnama-njemačkih-obitelji-u-osijeku/a-4971340-0> [pristup: 11. rujna 2019.]

T.H. (2019). *Partizanski logor Valpovo: U logoru na užasan način skončalo oko 2.000 žena i djece*. Braniteljski-portal.com. URL: <https://www.braniteljski-portal.com/partizanski-logor-valpovo-u-logoru-na-uzasan-nacin-skoncalo-oko-2-000-zena-i-djece> [pristup: 12. rujna 2019.]

Ivana Šojat. URL: <https://fraktura.hr/autori/ivana-sojat> [pristup: 10. rujna 2019.]